

יסודות ודגשים בהלכות הכשרת כלים לפסח

א. ההכשרה כאופן השימוש

1. במדבר פרק לא פסוק כג

{ כב } אַךְ אֶת הַזֶּהָב וְאֶת הַכֶּסֶף אֶת הַנְּחֹשֶׁת אֶת הַבְּרָזָל אֶת הַבְּדִיל וְאֶת הַעֲפָרֹת:

{ כג } כָּל דָּבָר אֲשֶׁר יֵבֵא בְּאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בְּאֵשׁ וְטָהַר אַךְ בְּמֵי נֹדֵה יִתְחַטָּא וְכֹל אֲשֶׁר לֹא יֵבֵא בְּאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בְּמַיִם:

מקור הדין וביסוס הסוגיה – לומדים ממלחמת מדון, שיש להכשיר את הכלים על פי דרך השימוש העקרונית.

✓ אש – ליבון.

✓ מים חמים – הגעלה.

✓ צונן – שטיפה.

2. עבודה זרה דף עה עמוד ב

מתני'. הלוקח כלי תשמיש מן העובדי כוכבים, את שדרכו להטביל - יטביל, להגעיל - יגעיל¹, ללבן באור - ילבן באור. השפוד והאסכלא - מלבנן באור. הסכין - שפה והיא טהורה.

- הגעלה – לשון פליטת דבר בלוע, כמו "כי שם נגעל מגן גיבורים" (ש"א א, כא), המגן פולט את השמן שמושחים עליו, כדי להחליק ממנו את מכת החנית או החץ.
- רמב"ם: לשון דבר מאוס, שמסיר את השמנונית הנספגת בו.
- ליבון – כשמחממים את המתכת היא מקבלת צבע לבן ואח"כ מאדימה.

ב. הבחנה בין היתרא בלע לאיסורא בלע – והדין בחמץ

3. עבודה זרה דף עו עמוד א

רמי ליה רב עמרם לרב ששת, תנן: השפודין והאסכלא - מלבנן באור, [והתנן] גבי קדשים: השפוד והאסכלא - **מוגעילן** בחמין? א"ל: עמרם ברי, מה ענין קדשים אצל גיעולי עובדי כוכבים? הכא היתירא בלע, התם איסורא בלע.

הבחנה בדברים שבולעים על ידי האור בין בליעת איסור לבליעת היתר.

4. שו"ע או"ח הלכות פסח סימן תנא סעיף ד

כלים שמשתמשים בהם על ידי האור² כגון שפודים ואסכלאות וכיוצא בהם, צריכים ליבון [=ליבון חמור]; והליבון הוא עד שיהיו ניצוצות ניתזין מהם.

הגה: ויש מקילין אם נתלבן כל כך שקש נשרף עליו מבחוץ [=ליבון קל³] (מרדכי סי' פ"ז והגהות מיימוני פ"ז מהלכות מ"א). ונוהגין כסברא ראשונה בכל דבר שדינו בליבון, אבל דבר שדינו בהגעלה, רק שיש בו סדקים או שמחמירין ללבנו, סגי בליבון קל כזה. חצובה צריך ליבון (מהרי"ל).

¹ הגמ' תדון בנפרד לגבי טבילת כלים.

² דגש – אור, ללא מים. ועל כן גם ההכשרה – ללא מים. (כבולעו כך פולטו – שו"ת מנחת יצחק; שו"ת אג"מ מבאר הליבון אינו מכשיר את הכלי מדין "בועלו – פולטו, אלא שורף את מקום החמץ).

³ ליבון קל - חום שקש נשרף על גביו. זו אפשרות נוספת, אך לא מועיל כמו ליבון.

מחלוקת – חמץ: האם החמץ, היתרא בלע או איסורא בלע נפק"מ למעשה להתיר בהגעלה במקום בליבון.

- ✓ החמץ שנבלע באמצע השנה היה היתר. ולכן – די בהגעלה.
- ✓ אמנם החמץ היה היתר, אולם כעת נאסר למפרע, ועל כן – איסורא בלע, וצריך ליבון. כך הסכימו רוב הפוסקים וכך פסק המחבר.

5. משנה ברורה סימן תנא ס"ק ל

דליבון זה אף שהוא גרוע מליבון הראשון, מ"מ מהני עכ"פ חמימותו לפלוט הבליעה כמו הגעלה בודאי. ודעה זו ס"ל דחמץ מקרי היתרא בלע וע"כ מקילין בליבון כזה.

6. שם ס"ק לב

דלדינא, עיקר כדעת המחבר דחמץ מקרי איסורא בלע, ועל כן צריך ליבון טוב שיהיו ניצוצות ניתזין ממנו ואפילו בדיעבד יש לאסור אם נשתמשו בו בפסח בעוד שלא ליבנו אותו כל כך. אכן במקום הפסד מרובה או מניעת שמחת יום טוב, והוא אינו בן יומו מעת שנשתמשו בו החמץ, יש לסמוך בדיעבד על הפוסקים דסוברים דחמץ מקרי היתרא בלע, ודי במה שמכשירו בהגעלה או בליבון קל.

ג. הגדרת הכלי לפי רוב תשמישו

7. שולחן ערוך אורח חיים הלכות פסח סימן תנא סעיף ו

כל כלי הולכין בו אחר רוב תשמישו⁴; הלכך קערות אף על פי שלפעמים משתמשין בהם בכלי ראשון על האש, כיון שרוב תשמישן הוא בעירוי שמערה עליהן מכלי ראשון, כך הוא הכשרן. הגה: ויש מחמירין להגעיל הקערות בכלי ראשון (טור בשם אבי העזרי ומרדכי פ' כל שעה ותוספות סוף מסכת ע"א), וכן הוא המנהג⁵. וכן בכל דבר שיש לחוש שמא נשתמש בו בכלי ראשון, כגון כפות וכדומה לזה (הגהות מיימוני פ"ה ואגור). ויש מחמירין להגעיל כל כלי שתיה אעפ"י שתשמישן בצונן, משום שלפעמים משתמשין בהם בחמין (רבינו ירוחם); וכן הוא המנהג להגעילן, ובדיעבד סגי להו בשטיפה. וקערות גדולות שלא יוכל להכניס תוך כלי ראשון, יתן עליהם אבן מלובן ויערה עליהם רותחין מכלי ראשון⁶, והוי ככלי ראשון. וכן כל כיו"ב. ויעביר האבן על כל הכלי, שאז מגעיל כולו (מרדכי פ' כל שעה והגהות מיימוני פ"ה ואגור ואיסור והיתר הארוך כלל נ"ח).

מחלוקת לגבי הגדרת כלים על פי רוב תשמישן או שיש להחמיר על פי המיעוט.

⁴ כולל אם רוב תשמישו בצונן, די בשטיפה, גם אם לפעמים משתמש בהן בחמין.

⁵ בדיעבד – נוהגים כדעה הראשונה.

⁶ מ"ב: וכן נוהגין לענין הכשר השלחנות והספלין. ויגב השלחן תחילה כדי שלא יצטנן המים הרותחין ששופך.

ד. תנאי להגעלה – כלי שאינו בן יומו

8. שולחן ערוך אורח חיים הלכות פסח סימן תנב סעיף א

יש לזהר להגעיל קודם שעה חמישית כדי שלא יצטרך לדקדק אם הכלים בני יומן או לאו...

9. משנה ברורה סימן תנב ס"ק א

יש לזהר וכו' - טעם לזה דהנה **ענין הגעלה הוא דרתיחת המים מוציא את הבלוע בכלי**. אבל יש לחוש דאחר שמוציאה את הבלוע יחזור ויבלע בכלי מה שפלטה ומפני חשש זה כתבו הפוסקים דאין להגעיל רק כלי שאינו בן יומו דאז אף אם יבלע מה שפלט הרי לפגם הוא⁷, או שיהיה במים ששים לבטל את פליטת האיסור⁸ וע"ז קאמר המחבר דאם מגעיל קודם שעה חמישית⁹ דאין צריך לזהר בכל זה משום דאז הלא הוא עדיין זמן היתר חמץ והו"ל נותן טעם בר נותן טעם דהתירא והיינו דהטעם של חמץ שקבלו הכלים מתחלה היה של היתר וטעם של מים שקבלו עתה מן הכלים ג"כ דהתירא הוא ומה שחוזרין ונותנין בכלים ג"כ דהתירא הוא:

10. שו"ע או"ח הלכות פסח סימן תנב סעיף ב

יש לזהר מלהגעיל כלי הבשר וכלי חלב ביחד¹⁰, אא"כ אחד מהם אינו בן יומו. (כל שכן כלי של איסור; ע"כ נהגו שלא להגעיל שום כלי בן יומו¹¹).

11. שו"ע יורה דעה הלכות בשר בחלב סימן צה סעיף ד

יראה לי שאם נתנו אפר במים חמין שביררה קודם שהניחו הקדירות בתוכה, אף על פי שהשומן דבוק בהן, מותר, דעל ידי האפר הוא נותן טעם לפגם.

ה. 'כבולעו כך פולטו' בהגעלה

12. עבודה זרה דף עו עמוד א

וכיצד מגעילין? א"ר הונא: יורה קטנה בתוך יורה גדולה. יורה גדולה מאי? ת"ש: דהוא דודא דהואי בי רב עקביה, אהדר ליה **גדנפא דלישא** אפומא, ומליוה מיא וארתחה. אמר רבא: מאן חכים למעבד כי הא מילתא אי לאו רב עקביה דגברא רבא הוא, קסבר: כבולעו כך פולטו, מה בולעו בנצוצות, אף פולטו בנצוצות.

רש"י

גדנפא דלישא - שפה של עיסה סביבות פיה כדי שתקבל מים הרבה ויעברו הרותחין על שפתה.

כבולעו - כענין שבלעו שפת הדוד את האיסור יפליטהו.

מה בולעו בניצוצות - לאו בולעו אלא ע"י ניצוצות שניתז הרתיחות שם ולא הוכנסה לתוך יורה אחרת בשעת בליעת האיסור.

⁷ שו"ת מנחת שלמה (ח"ב סי' צז ס"ק ד): וכשהוצרכו (בצבא) להגעיל כלי חמץ בני יומם בערב פסח, הורה החזו"א לשים הרבה סבון בתוך מי ההגעלה כדי שבוודאי יפגמו.

⁸ שו"ת אג"מ: אם יש לאדם צורך גדול להגעיל כלי לפני שיעבור מעת לעת משעת בליעת האיסור בכלי, יש לפגום את הבלוע בכלי תחילה.

⁹ מ"ב: מתחילת שעה חמישית נאסר מדרבנן.

¹⁰ מטעם בשר בחלב.

¹¹ דרכי משה: ליבון מועיל גם אם אינו בן יומו. ליבון קל לכלי בן יומו – הרב אלישיב: אין לעשות לכתחילה.

כך בשעת פליטה - אף על פי שלא הכניסה לתוך יורה אחרת הואיל ונתמלאת יפה יפה ומעלה ניצוצות על שפתה ופולט ומיהו גדנפא בעינין משום דאי לאו הכי דלמא לא הוה מסקא ניצוצות על השפה בהא זימנא אבל איסור הנתבשל בה פעמים הרבה אם לא העלה ניצוצות כל שעה העלה פעם אחת.

13. שולחן ערוך אורח חיים הלכות פסח סימן תנא סעיף ה

כלים שנשתמש בהם בחמין, כפי תשמישן הכשרן:

- אם תשמישן בכלי ראשון, כגון כף שמגיסין בו בקדירה – צריך להכשירן בכלי ראשון.
- ואם תשמישן בכלי שני – הכשרן בכלי שני.
- וכלי שמשותמין בו בעירו שמערה מכלי ראשון – לא סגי ליה בהכשר דכלי שני, אלא צריך לערות עליו מכלי ראשון.

ו. 'כבולעו כך פולטו' בליבון

14. פסקי תשובות אורח חיים סימן תנא אות יז

ואף אם השימוש בכלי אינו באופן שניצוצות ניתזין ממנו, מכל מקום צריך ללבנו באופן של ניצוצות ניתזים ממנו, כי הדין "כבולעו כך פולטו" לא נאמר אלא בהגעלה, אבל בליבון לא נזכר כלל זה, משום שליבון אינו פולט האיסור אלא שורפו, לכן כל שבליעות האיסור בכלי היו ע"י חום האש ללא מים ורוטב (ומה שמושחין התבניות בשמן או מרגרינה אינו בכלל רוטב - מ"ב, וע"ע להלן אות ל"ה), צריך ללבנו ליבון חמור עד שיהיו ניצוצות ניתזים ממנו, שרק באופן כזה שורף את האיסור הבלוע. **הגעלה, ולא בליבון** ויש פוסקים הסוברים שגם בליבון נאמר הכלל "כבולעו כך פולטו" משום שלדעתם האש פולטת את האיסור, ולכן אם שימוש וכניסת האיסור לכלי היה בחום אש שאינה בדרגה של ניצוצות ניתזין ממנו, כמו"כ הליבון א"צ שיהיה באופן של ניצוצות ניתזים ממנו, ולמעשה אין להקל כשיטה זו, אא"כ יש עוד צירופים להקל, כי סתימת הפוסקים אינו נראה כן. **גם בליבון**

15. תורת המחנה ח"ג

בשעת הדחק, אפשר להכשיר כלי שבלע בשיעור חום הפחות מחום שניצוצות ניתזים ממנו (הטעון ליבון חמור), בשיעור חום גבוה אף שלא יגיע לכך שיאדים מרוב חום, משום שהכלל 'כבולעו כך פולטו' נאמר לפי חלק מהפוסקים גם לגבי ליבון חמור. לכן, למשל, ניתן בשעת הדחק להכשיר תבניות אפייה של תנור, אם מכניסים אותן לתנור בחום המקסימלי. גסטרונומים, שלעיתים משתמשים בהם לבישול ולאפייה בתנור ולעיתים להגשת מאכלים קרים או נוזליים, ניתנים במצבים מסוימים להכשרה בליבון קל, בהתאם לדרך השימוש בהם.

ז. הכשרת גסטרונומים ודין מחבת

16. שולחן ערוך אורח חיים הלכות פסח סימן תנא

מחבת שמטגנין (פיי שיוצקין בה שמן לאפותו) בה, מותרת בהגעלה.

17. משנה ברורה סימן תנא ס"ק סג

דדוקא בתנור שנאפה בו החמץ בלי משקה צריך ליבון אבל לא המחבת דלא חיישינן שמא נתייבש השמן והחמץ נאפה בלא משקה אלא אפילו אם נשרף ונדבק לדופן המחבת עדיין יש לחלוחית משקה שם וכן הדין בקדירה של מתכת שמבשלין בה אף שנדבק לפעמים לדופני הקדרה.

18. תורת המחנה ח"ג

נראה, שלאור סברת המתירים הנ"ל, שלעולם נשארת לחלוחית מסוימת בכלי ובמאכל, יש להקל גם בענייננו. כפי שצויין, קוסקוס ופתיתים אף בהיותם בלא רוטב אוצרים בקירבם לחלוחית במידה לא מועטה, ועל כן יש להחשיב את כלי החימום ככלי בישול, ולא ככלי אפייה.

ניתן להכשיר גסטרונום מספר 20 לפסח בעזרת ליבון קל מן הטעמים הבאים:

1. בצה"ל מקפידים על השבתת הכלים 24 שעות לפני ההכשרה. הגסטרונום אינו בן יומו והטעם הבלוע בו פגום.
2. לא ניתן לקבוע בוודאות שרוב תשמישו בלח או בצונן. אילו היה ניתן, היה צריך להכשירו בהגעלה לדעת שו"ע. מאחר שקיים ספק מהו רוב תשמישו, משום שבנוסף לחימום מאכלים חמים נוזליים ולמאכלים קרים, משתמשים בו גם למאכלים יבשים ללא נוזלים, אין להקל על סמך נימוק זה בלבד להכשירו בהגעלה או בליבון קל.
3. בשעת הדחק ובמקום הפסד מרובה סומכים על הסברה שחמץ נחשב "היתרא בלע", ועל כן כלי שבלע חמץ ע"י האור ללא נוזלים - הכשרתו בליבון קל או בהגעלה, ולא בליבון חמור.
4. גם במאכלים היבשים שמתחממים בגסטרונום יש לחלוחית מסוימת, ולכן דין הגסטרונום כדין מחבת, שהכשרתה בליבון קל ולא בליבון חמור.
5. הנחת הגסטרונום בתנור בחום מקסימלי מוגדרת, לדעת חלק מן הפוסקים, כליבון חמור ולא כליבון קל.
6. ההרכב הכימי המיוחד של הנירוסטה שממנה עשוי הגסטרונום מונע בליעת טעם, ומאפשר להסתפק גם בליבון קל.

הכשרת תנור קומביסטימר

- א. ניקוי יסודי של התנור כולל הגג, העגלה והרשתות.
- ב. פירוק הדופן הכפולה של הדלת וביצוע ניקיון יסודי.
- ג. פירוק הדופן השמאלית וניקיון יסודי מאחורי הדופן.
- ד. ריקון המים הרכים.
- ה. השבתת התנור 24 שעות.
- ו. מילוי מחדש והפעלת התנור עם אדים למשך חצי שעה.
- ז. ריקון נוסף של המים ומילוי מחדש.
- ח. שליפת האטם והגעלתו (אטם קרוע אין להכשיר, אטם שאינו נשלף יש לפגום).
- ט. ליבון קל של הרשתות והעגלה (במבער רבנות).
- י. הפעלת התנור במצב יבש במידת חום מירבית למשך שעתיים, כשהעגלה והרשתות בתוכו.

ניתוח הלכתי: על פי הכלל של 'כבולעו כך פולטו', אנו מכשירים את התנור, כדרך השימוש בו. לכן, יש להפעיל את מערכת הקיטור, כדי להפליט את מה שבלע התנור על ידי החום של הקיטור, ולאחר מכן לחמם את התנור במצב יבש כדי להפליט את מה שבלע התנור בדרך זו.

מהלך השיעור

- א. מקור הדין ובסיס הסוגיה – לומדים ממלחמת מדין, שיש להכשיר את הכלים על פי דרך השימוש העקרונית. אש- ליבון. מים חמים – הגעלה. צונן – שטיפה.
- ב. הבחנה בדברים שבולעים על ידי האור בין בליעת איסור לבליעת היתר. – חמץ - מחלוקת האם נחשב היתרא בלע או איסורא בלע. נפק"מ למעשה להתיר בהגעלה במקום בליבון.
- ג. ליבון קל (בחום שקש נשרף על גביו) מהווה למעשה אפשרות נוספת להגעלה, אך אינו מועיל כליבון. מחלוקת לגבי הגדרת כלים על פי רוב תשמישן או שיש להחמיר על פי המיעוט.
- ד. מחלוקת לגבי המתנת 24 שעות. והאפשרות לפגום בצורה אקטיבית. חשיבות הניקיון של הכלים, מאותה הסיבה.
- ה. כבולעו כך פולטו בהגעלה – חילוקים רבים, בהתאם לתשמישו המדויק של כל כלי.
- ו. האם יש כבולעו כך פולטו בליבון – חקירה האם ליבון הינו שריפה של החמץ במקומו, או הפלטה של החמץ. נפק"מ אם יש לדון 'בכללים' של כבולעו כך פולטו. או שחייבים להגיע לחום כזה שודאי הכל נשרף.
- ז. כלים מצויים שדרכם ניתן ללמוד רבות. גסטרונומים ומחבתות – מדוע לא צריך ליבון. קומביסטימר – כלי עם מערכות הפעלה שונות שמצריך שני סוגי הגעלה.